

Lammin biologinen asema muinaisjäännöksenä

Hanna-Maria Pellinen

Johdanto

Kun Helsingin yliopisto perusti vuonna 1953 Lammille biologisen aseman, se sai haltuunsa Lammin entisen kirkkoherranpappilan eli Iso-Pappilan tontin, johon kuului myös pappilan viimeisin päärakennus. Aluksi asema toimi entisen pappilan tiloissa ja tilapäisissä parakeissa. Kesäkuussa 1970 päärakennus purettiin, ja pihapiiriin kohosivat biologisen aseman nykyinen päärakennus ja asuntolat. Näin päättyi Lammin vanhimman pappilan maanpäällinen tarina, mutta jäljelle jäi keskiaikaan periytyvä pappilatontti, jonka menneisyys odottaa rekonstruoimistaan. (Kuva 1)

Lammin pappilanpaikka, maat ja rakennukset

Lammin biologinen asema on Pääjärven luoteisrannalla, noin kolme kilometriä kaakkoon Lammin keskiaikaisesta kirkkosta. Biologisen aseman rakennuskanta rajoittuu lounaassa tilan länsi- ja luoteispuolelle kiertyvään ojaan, joka samalla erottaa tontin myös keskiaikaan periytyvästä Oitenkylästä. Koillispuolella sijaitsee Linnamäki-niminen mahdollinen muinaislinna. Tontin maaperä on pääasiassa hiekkamoreenia ja hienoa hietaa, kasvillisuus vanhaa viljelymaisemaa peltoineen ja niittyineen sekä lehtisekametsää. Tutkimusaseman ympäristössä on useita 100–200 -vuotiaita lehmuksia, jotka

Kuva 1: Lammin biologisen aseman eli vanhan kirkkoherranpappilan tonttia. Vasemmalla vanhaa tielinjausta pohjoiskoillisesta. Kuva H.-M. Pellinen.

ovat jäänteitä pappilan puistosta, samoin kuin tontin eteläreunalla kasvavat vanhakantaiset, kookkaan puumaiset valkoiset syreenit. Tonttimaa, järvi ja Linnamäki ovat luonnon-suojelualueita, missä kulkee myös luontopolku. (<http://www.helsinki.fi/lammi/esittely/esittely.html>).

Vanhimmat Lammin pappilanpaikkaa koskevat dokumentit ovat raja-asiakirjoja, joita on säilynyt vuodesta 1435. Pappilan alue on ollut sama keskiajalta lähtien ja rajatkin säilyivät ennallaan 1940-luvulle saakka. Pappilan on arveltu periytyvän 1300-luvun lopulta, jolloin Lammin seurakunta katsotaan perustetuksi. (Virmala & Ruotsalainen 1972: 183–184, 424; Koskue 1990: 70–72; Palola 1996: 89.) Pappilan viljelysmaat on 1600-luvulla kuvattu laadultaan keinoiksi, hiekkaisiksi ja hallaisiksi, niityt liian vähäisiksi, samoin pappilan metsät, joten heinää ja polttopuita jouduttiin myös ostamaan. Viljelyalaa oli 1800-luvulla jo 25 hehtaaria, laidunta 15 hehtaaria. (Virmala & Ruotsalainen 1972: 425; Pänkäläinen 2001: 166, 484.) Pappilan keskiaikaisista rakennuksista ei ole säilynyt tietoa, mutta vanhimmassa raja-asiakirjassa (1435) mainitaan, että pappilalla

oli jo näin varhain oma mylly Herpentin alueella, Pääjärven lounaisrannalla. Varhaisin dokumentti, jossa sivutaan asuintontin rakennuksia on vuodelta 1640, jolloin kärkeä käsiteltiin pappilan rakennusvelvollisuuksien laiminlyöntejä. Vuonna 1673 pappilaa kuvataan vähäiseksi ja ahtaaksi maatilaksi, joka sijaitsee suuren yleisen maantien, ns. Ylisen Viipurintien varrella. (Virmala & Ruotsalainen 1972: 80, 184, 424–425.)

Pappila paloi vuonna 1689, ja tämän tapahtuman yhteydestä tunnemme ensimmäisen melko tarkan luettelon pappilan rakennuskannasta. Miespihaan kuului yksi rakennus, jossa oli sali, tupa ja kaksi kamaria sekä tupa, jossa oli kamari ja eteinen. Lisäksi mainitaan keittiö ja leivintupa, kellari, ruoka-aitta ja heinälato. Ilmeisesti karjapiha ei palanut, koska sen rakennuksista ei ole mainintoja. Pappila paloi myös vuonna 1761, jolloin tuhoutui lisäksi osa siellä säilytettävää arkistoa. (Virmala & Ruotsalainen 1972: 425.) 1810-luvulla pystytetyssä päärakennuksessa oli jo seitsemän asuinhuonetta, eteinen ja keittiö sekä kaksi ullakkohuonetta. Saman vuosisadan lopulla päärakennus oli pitkän rakennus- ja kunnostusprosessin jälkeen saatu kohtuul-

Kuva 2. Lammin kirkkoherranpappilan viimeisin päärakennus 1960-luvun lopulla, hieman ennen purkamista. Kuva Jaakko Syrjämäki (Koskue 2000: 520).

liseen kuntoon, mikä ei kuitenkaan tyydyttänyt uutta kirkkoherra Jaakko Päivärintää, joka vaati – ja sai – uuden ja entistä isomman, pääarakennuksen. Se valmistui vuonna 1899 ja tehtiin Päivärinnan kauniimmaksi katsomalle näköalapaikalle. (Pänkäläinen 2001: 166, 484–488.) (Kuva 2.) Pappilan pääarakennus on uusittu Lammilla vähintään siis kerran sadassa vuodessa. Tämä koskee muutakin rakennuskantaa, johon kuuluivat mies- ja karjapihan rakennusten lisäksi pihojen ulkopuolella sijaitsevat aitta- ja riihirivit ja niittylatot.

Pappilan väki

Lammin keskiaikaisista papeista tunnetaan nimeltä kolme: herra Pentti (ennen vuotta 1435), herra Enevald (mainittu 1457) ja herra Jöns (mainittu 1462). Nähtävästi ensimmäisen mukaan sai nimensä pappilan eteläpuolella sijaitseva Herpentin alue. Kirkkoherra Jöns oli todennäköisesti Kaitalan Böstejä ja hänen isänsä talonpoikaiskapinan lammilainen johtaja. Viimeinen katolinen pappi oli taas nimeltään herra Pentti, joka oli kuollut viimeistään vuonna 1541. (Virmala & Ruotsalainen 1972, 184.)

Luterilaiselta ajalta tunnetaan kaikki Lammin kirkkoherrat ainakin nimeltä. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan herra Pentin seuraaja Laurentius Petri oli Hämeen rikkain pappi, joka ehti kohota rovastiksi. Lammi oli tuohon aikaan ja vielä 1600-luvullakin yksi Suomen hyvätuloisimmista kirkkoherrakunnista. Seuraavina vuosisatoinakin sitä pidettiin suuressa arvossa, minkä vuoksi Lammin kirkkoherraksi ei tultu kovin nuorena. Kirkkoherrojen kirjo kattoi yhteiskunnalliselta taustaltaan ja luonteeltaan monenlaisia persoonia oppineista ja pidetyistä papeista pahasuisiin juoppoihin. Luterilaisella ajalla pappilan väkiluku lisääntyi, kun palkollisten lisäksi siellä asuivat kirkkoherrojen monilapsiset perheet, sukulaisia, tuttavien ja elättejä. (Virmala & Ruotsalainen 1972: 393–400; Pänkäläinen 2001: 161; Suolahti 1912: 79–83.)

Ilmeisesti Lammin kirkkoherrat enimmäkseen asuivat pappilassa vuoteen 1749 saakka, jolloin Lammista tuli Porvoon piispan annekseksi eli apupitäjä, jolloin pappila tuottoineen siirtyi piispan hallintaan. Tämän jälkeen seurakuntaa hoitivat käytännössä sijaiskirkkoherrat. Vuonna 1810 Lammin anneksivollisuus siirrettiin Pernajalle. (Virmala & Ruotsalainen 1972, 400–402.) Oman väen lisäksi Lammin pappilassa oli majoitettu keskiajalta saakka kaikkia säätyjä talonpojista kauppiaisiin, kruunun ja kirkon virkamiehiin. Pappiloiden toimiminen kestikievereina jatkui käytännössä uudella ajalla, virallisten tavernojen ja kestikievarilaitoksen kehittymisestä huolimatta. Majoitusta vaativat välillä suuremmatkin joukot, kuten piispan-tarkastusmatkoilla piispan todennäköisesti vähintään kaksikymmentämiehinen seurue, joka pappilalla oli velvollisuus majoittaa ja ruokkia. (Lempiäinen 1967: 22–.)

Pappilan irtaimisto ja pappien omaisuus

Varhaisen väläyksen Lammin kirkkoherran omaisuudesta antaa vuonna 1541 kuolleen herra Pentin testamentti, jossa mainitaan seuraava perintö: Harmaa ruuna, 3 härkää, 7 lehmää, 20 lammasta, käytetty pöytäliina, käytetty patja, sänkyvaate, pari vaippoja, pari lakanoita kolmiväyisestä palttinasta ja tyyny säämiskäpäällyksellä. Luettelo vaikuttaa vajavaiselta, sillä siitä puuttuvat muun muassa kaikki astiat ja työkalut. Laurentius Petrin omaisuutena mainitaan vuoden 1571 hopeaveroluettelossa 14 lehmää ja 7 hevosta, kupari-, messinki-, tina- ja hopea-astioita, kaikkiaan 50 veromarkan edestä. Hänellä oli myös runsaasti maaomaisuutta. (Virmala & Ruotsalainen 1972: 185, 393.) Virkatiloina pappiloihin kuului lisäksi oma irtaimistonsa, joka käsitti yleensä kiinteitä ja myöhemmin myös irtaimia huonekaluja, työkaluja, keittiötarvikkeita sekä ns. inventaarikarjan, jonka tuotosta kirkkoherra sai nauttia. (Suolahti 1912: 64–70, 219–243.)

Lammin pappila historiallisissa kartoissa

Lammin pappilan rajat tunnetaan jo keskiaikaisista asiakirjoista, mutta ensimmäinen kartografinen esitys pappilan sijainnista on Hauhialan kylän rajoja koskevassa kartassa vuodelta 1706. (KA h37 7/4) Lammin pitäjänkartta vuosilta 1749–1750 tarkentaa hieman kuvaa muun muassa viljelysten osalta, mutta edelleen itse pappila on merkitty vain yhdellä talosymbolilla tien itäpuolelle (SE/RA/420571/=2/1/0120:00001) (kartta 1). Pappilan isojakokartta vuodelta 1788 on jo selvästi yksityiskohtaisempi: Siinä näkyy tontin pohjois- ja itäreunalla kaksi asuinrakennusta, joissa molemmissa on kaksi savupiippua. Pohjois/luoteisnurkassa on ryytimä ja tontin halkaisee keskeltä katkoviiva, joka lienee mies- ja karjapihan välinen raja. (MHA 33-Lammi.) (Kartta 2.)

Pappilan päärakennuksen 1800-luvun sijainti on ollut epäselvä. Pappilan vaiheita tutkinut Kaisu Koskue kuvaa Lammin seurakunnan vaiheissa (1990: 85) saamansa tiedonannon, jonka mukaan päärakennus olisi sijainnut ”alempana samalla mäellä, lähellä Pääjärveen viettäviä peltöjä”. 1840-luvun pitäjänkarttaan pappila on merkitty punaisella pisteellä vanhan kylätien länsipuolelle, siis eri puolelle kuin vanhemmissa tai uudemmissa kartoissa esiintyvä pihatontti ja rakennukset (KA Lammi 2134 04 Ia). Vuoden 1843 kihlakunnankartassa pappila on todellakin merkitty etelämmäksi eli Pappilanmäessä alemmaksi, pikemminkin mäen juurelle, tien molemmin puolin (KA Ica 5). Mainittakoon, että Kansallisarkistosta, Hämeen maakunta-arkistosta tai Maanmittauslaitokselta ei ole löytynyt muita 1800-luvun Lammin pappilaa kuvaavia karttoja. Lammilla asuva Kaisu Koskue kävi toukokuussa 2013 pyynnöstäni läpi Lammin seurakunnan arkiston uudestaan

Kartta 1. Ote Hans Löfwendahlin piirtämästä Lammin pitäjän kartasta vuosilta 1749–1750 (SE/RA/420571/=2/1/0120:00001).

Kartta 2. Ote pappilan isojakokartasta vuodelta 1788 (MHA 33-Lammi), jossa näkyvät pappilan tonttimaa ja kotipellot. Linnamäki on merkitty numerolla 10.

ja löysikin sieltä arkkitehti Stenbäckin asemapiirroksen vuonna 1899 valmistuneesta pappilasta, johon on merkitty myös edellisen, 1810-luvulla valmistuneen pappilan paikka: vain hieman alemmas, samalle puolelle tietä. Pitäisin tätä lähdeä luotettavana – ja siis erityisesti 1840-luvun pitäjänkartan tietoa täysin virheellisenä. Vuoden 1930 kartassa (KA H38a 8/1-5) pappilan päärakennus näkyy viimeisellä tunnetulla paikallaan. Karttaan on kuvattu myös navetta tontin etelälaidalle sekä rivi pienempiä rakennuksia, jotka myötäilevät tontin kaakkoisosan luonnollisen terassin reunaa. Lisäksi kartalla näkyy pappilan puisto. (Kartta 3.)

Arkeologisia havaintoja Lammin pappilan tontilta

Voimakkaan uudisrakentamisen vuoksi Lammin pappilantontilla on tapahtunut laajoja maansiirtoja. Rakennusten perustusten lisäksi ympäristöön on tehty syviä viemärikaivantoja. Pappilantontin länsireunalla kulkevaa Pääjärventietä on oikaistu, jolloin laajoja maakerroksia on poistettu myös tien reunoilta ja korvattu hiekalla. Poistettua maata tie-

detään siirretyn pappilan ranta-alueelle. (Pellinen 2013: 34–.)

Pappilaan kuuluneesta rakennuskannasta on vielä jäljellä päärakennuksenpaikan vierellä, etelärinteessä sijaitseva, uudelle ajalle tyypillinen maakellari sekä muutama ulkorakennus. Pappilan päärakennuksen purkamisen yhteydessä osa talon luoteisnurkan kivijalasta säästettiin ja paikalle pystytettiin pappilan muistomerkki (kuva 3). Näkyvin osa vanhaa pappilan pihapiiriä onkin jo mainittu puisto, josta ovat säilyneet muun muassa edellä mainitussa kartassa näkyvän puistokujan yli 100-vuotiaat puut tontin pohjoisreunalla (kuva 4). Pääjärven rantaan johtavan tien pohjoispuolella on näkyvillä noin 17 metriä pitkä, kolmesta tai neljästä kivikerrasta koottu, pienemmillä kivillä, tiilenpalasilla ja maalla täytetty ladelma, jonka päällä ja vierillä kasvaa syreenipensaita (kuva 5, kartta 4). Sen ympäristössä, tontin etelärinteessä ja sen alla, maassa näkyi syksyllä 2012 runsaasti rakennusjätettä ja jonkin verran eläinten luita. (Pellinen 2013: 35.) Arkkitehti Stenbäckin asemapiirroksen projisoiminen nykykartalle paljastaa, että pappilan toiseksi

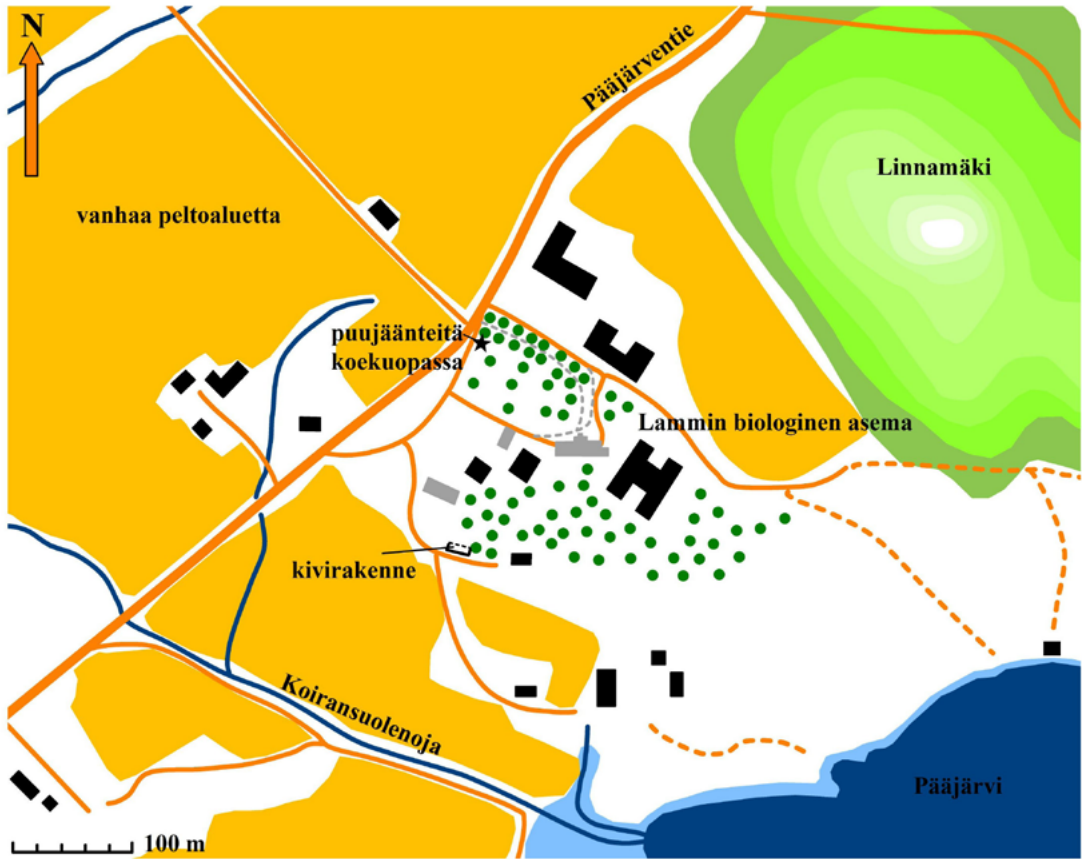
Kartta 3. Ote pappilan isojakokartasta vuodelta 1788 (MHA 33-Lammi), jossa näkyvät pappilan tonttimaa ja kotipellot. Linnamäki on merkitty numerolla 10.

viimeinen päärakennus on sijainnut näillä kohdin. Pappilan päärakennuksen sijainti jyrkän rinteen kyljessä on ollut tähän aikaan varsin epätavallista, mikä selittää hyvin kirkkoherra Päivärinnan halun siirtää rakennus mäen päälle. Puretun rakennuksen kivijalkaa on myöhemmin tyypilliseen tapaan käytetty rakennus- ja kompostijätteen sijoituspaikkana. Kasvillisuuden levitessä kivijalan ympäristössä paikka on maastoutunut osaksi puistoa, jollaiseksi se on merkitty vuoden 1930 uudistuskartassa. Nykyään alue on hoitamaton ryteikköä.

Lammin biologisen aseman eläkkeellä oleva intendentti Ilpo Hakala tietää kertoa, että nykyisen puiston alueella on aikanaan kaivamisen yhteydessä havaittu puisten kourujen jäännöksiä. Puisia vesi- ja viemärikouruja tunnetaan jo keskiajan Turusta, jossa vanhimmat kourut ajoittunevat 1200-luvun lopulle tai 1300-luvun alkuun. Muun muassa Finströmin keskiaikaisen pappilanpaikan kivikellarin kaivauksessa Ahvenanmaalla on havaittu kellarin lattiaan kuuluneesta kaivosta ulos johtava kivinen kouru. Kourujen käyttö lienee tunnettu viimeistään uuden

Kuva 3. Kun Lammin pappilan viimeisin päärakennus purettiin vuonna 1970, sen luoteisnurkan kivijalka säästettiin ja paikalle tehtiin muistomerkki pappilan vanhaan myllynkiveen. Kuva H.-M. Pellinen.

Kartta 4. Yleiskartta Lammin biologisen aseman ympäristöstä, johon on harmaalla värillä merkitty pappilan viimeisintä rakennuskantaa ja harmaalla katkoviivalla vanha puistotielinjaus. Pohjakartan Kansalaisen karttapaikan tietojen perusteella piirtänyt H.-M. Pellinen.

Kuva 4. Pappilan entistä puistokujaa kaakosta katsottuna marraskuussa 2012. Kuva H.-M. Pellinen.

Kuva 5. Pääjärven rantaan johtavan tien varrella näkyvää kivrakennelmaa etelästä. Kuva H.-M. Pellinen.

ajan alkupuolella jo Hämeenkin pappiloissa, vaikka toistaiseksi yhtään kohdetta ei ole päästy dokumentoimaan ja ajoittamaan. Toisaalta puisten kourujen käyttö maaseudulla on jatkunut vielä 1900-luvullakin. (Seppänen 2012: 878–882; Dreijer 1951: 24–25; Pellinen 2013: 34–.)

Tontin koekuopituksessa (kuva 6) tuli myös vastaan pohjois-eteläsuuntaisia puujäännöksiä, joihin muuten hiekkapohjaisessa maassa liittyi harmaata savea. Ilman laajempaa kaivausta niiden funktiota on mahdotonta sanoa, mutta päällä olleesta uudemmasta täytöhiekasta huolimatta puujäännökset vaikuttivat olevan in situ hiekkakerroksen alla, tosin lähes täysin maatuneina. (Pellinen 2013: 34–.)

Kuva 6. Juha Ruuhonen kaivaa koekuoppaa yltyvässä lumisateessa Arkeologipäivien toisena seminaaripäivänä 30.11.2012. Kuva H.-M. Pellinen.

Pappilanmäen alueelle tehdyissä koekuopissa löydöt olivat muuten vähäisiä, lähinnä tiilimurskaa ja joitakin uudehkoja astialasin kappaleita. Osan vähälöytöisyydestä selittää biologisen aseman teettämä maa-aineksen vaihto, mutta näyttää todennäköiseltä, että tontin vanhempi ydinalue on sijainnut pappilan viimeisintä pihapiiriä etelämpänä ja alempana, toisin sanoen alueella, jota ei ole toistaiseksi prospektoitu.

Lammin pappila osana Kanta-Hämeen pappilatonttien tutkimusta

Lammin pappila kuului vuonna 2012 yhtenä kohteena Kanta-Hämeen pappila-inventointiin, joka oli ensimmäinen systemaattinen pappilatontteihin kohdistuva inventointi Suomessa. Lammin lisäksi Kanta-Hämeen keskiajalle periytyviä seurakuntia ovat Hattula, Hauho, Janakkala, Tammela ja Vanaja (esim. Palola 1996). Vain Hauhon pappila toimii enää alkuperäisessä tehtävässään kirkkoherran asuntona.

Kanta-Hämeen kirkkoherranpappilat ovat sijainneet tyypilliseen tapaan tärkeiden vanhojen maa- ja/tai vesi- ja jääreittien varrella (vrt. Suolahti 1912: 1). Niiden tonttimaat ovat sora- tai hiekkapohjaisia; nuorinta kohdetta eli Tammelaa lukuun ottamatta myös pappiloiden vanhat kotipellot ovat muinaispeltojen tapaan pääosin hiekkapohjaisia (Pellinen 2013; muinaispelloista ks. esim. Mikola 2010 viitteineen). Pappiloiden kotipellot ovat siitä erikoisessa asemassa, että ne eivät useinkaan kuuluneet sarkajaon piiriin. Historiallisten karttojen perusteella kotipeltojen sijaintia voi Kanta-Hämessä seurata nykyajasta 1600–1700 -luvulle, jona aikana niiden voi havaita pysyneen melko tarkalleen samoina, kaksivuoroviljeltyinä palstoina. (Suolahti 1912: 1–2, 37–.; Pellinen 2013.) Koska pappilan kotipeltojen synty on liittynyt itse tilan muodostamiseen, ovat niiden ajoituksetkin ainakin tapauksissa, joissa pappila on ollut oma erillinen kylänsä, mitä ilmeisimmin samat. Keskiajalta periytyvien pappilatonttien

pellot voisivat olla hedelmällisiä kohteita muinaispeltotutkimukselle.

On joskus arveltu, että pappilat olisivat keskiajalla sijainneet aivan kirkkojen vierillä ja pellot kirkonkylän peltojen yhteydessä (Suolahti 1912: 1–2, 16). Kanta-Hämeen tunnetuista, vanhimmista pappilanpaikoista kuitenkin vain Hauhon pappila sijaitsee kirkonkylässä. Ainakin Hattulan, Lammin ja Tammelan pappilat näyttävät perustamisestaan lähtien olleen yhden tai useamman kilometrin päässä kirkolta. (Mäntylä 1976: 91–92, 271; Ojanen 1999: 47, 52–54; Virtala & Ruotsalainen 1972: 183–184, 424; Ojanen 1973: 16.) On tosin arveltu, että Lammin kirkko, tai jokin varhaisemmista kirkoista, olisi sijainnut muualla kuin nykyisellä paikallaan. Kirkonpaikoiksi on muun muassa erilaisten perimätietojen ja paikannimien perusteella ehdotettu useaakin kohdetta, joista yksi, Herpentti, sijaitsee lähellä pappilaa, Pääjärven Pappilanlahden eteläpuolella. (Salimäki 1967.) Tällaisiin perimätietoihin on kuitenkin syytä suhtautua varauksella. Toisin kuin monet kirkot, pappilat eivät ole Kanta-Hämeen alueella sijainneet aivan rautakautisen asutuksen ydinalueella, mutta löytöjen perusteella kuitenkin sen liepeillä. (Pellinen 2013.) Syynä perifeerisempään sijaintiin lienee niiden kirkkoa huomattavasti laajempi maa-alan tarve, jota ei jo ennen seurakuntien perustamista asutuilla alueilla aina voitu järjestää.

Pappiloiden rakennuskantoja voi vertailla toisaalta 1600-luvun lopulle periytyvien inventaariluetteloiden pohjalta (Hauhon osalta päästään vuoteen 1536) ja toisaalta arkeologisten havaintojen ja säilyneiden rakenteiden perusteella. Säilyneiden rakennuskuvausten mukaan Lammin rakennuskanta on ollut Ruotsin valtakunnan pappiloille tyypillinen kaksine asuintupineen, joista toista usein nimitettiin piispantuvaksi ja joka toimi vierastupana – mikäli hämäläisellä pappilalla on ollut rakennuskantaan liittyviä erikoispiirteitä, ei näitä kattavan tutkimuk-

sen puuttuessa vielä tunnetta. Koko runsas rakennuskanta oli koottu mies- ja karjapihaksi, jotka olivat lähes tai täysin umpinaisia. Karttalähteistä voidaan todeta, että mies- ja karjapiha olivat toisiinsa yhteydessä ainakin Lammilla, Tammelassa ja Vanajassa, kun taas Hattulassa, Hauholla ja Janakkalassa ne sijaitsivat ainakin historiallisesti tunnetusta rakennusvaiheesta lähtien eri puolilla kylätieta. Tänä päivänä kun pappiloista on jäljellä enää murto-osa rakennuskannasta, erityisesti karjapihojen sijaintia voi olla vaikea maastossa enää hahmottaa. (Suolahti 1912: 64–140; Pellinen 2013.)

Sekä Ahvenanmaalta että Manner-Suomesta tunnetaan keskiajalta säilyneitä holvattuja kivikellareita, mutta Kanta-Hämeen pappiloissa ei ole – ehkä Vanajaa lukuun ottamatta – sellaisia ainakaan säilynyt. Kaikki inventoinnissa tutkitut kellarit näyttäisivät olevan peräisin uudelta ajalta. Lammin pappilassa mainitaan vuonna 1689 palaneiden rakennusten joukossa kellari. Koska tämä ylipäänsä on luettelossa mainittu, kyse saattaa olla holvatusta kellarista. Tammelan pappilassa mainitaan holvattu kellari vuonna 1648. Vanajassa oli kellari, joka jouduttiin täyttämään 1760-luvulla käyttökelvottomana. Jos samasta pihapiiristä löytynyt muototiili on peräisin pappilan rakennuksesta, on täällä voinut olla muurattua rakennetta myös kellarin yläpuolella. (Suolahti 1912: 88–92; Pellinen 2013 sekä Tanja Ratilaisen kanssa käyty sähköpostikeskustelu 19.–21.11.2012.)

Kanta-Hämeen pappilainventoinnissa havaittiin odotusten mukaisesti, että koska pappilatontteja ei ole aikanaan paikannettu, on niissä päässyt tapahtumaan 1900-luvun jälkipuolella kulttuurikerroksia syvältä sekoittaneita, valvomattomia rakennus- ja viemäröintitöitä. Lammin lisäksi Hattulan ja Tammelan pappilatonttien ympäristöön on noussut runsaasti uusia rakennuksia. Toinen kulttuurikerroksia jossain määrin sekoittanut vaihe näyttää olleen pappiloiden puistojen ja puutarhojen perustaminen, joka käynnis-

tyi Suomessa varsinaisesti 1700-luvun puolivälissä. (Esim. Koskimies 1999: 34; Koskimies & Knuuttila 2007: 54–55.) Erityisesti Hauhon pappilan puistoon liittyy kookkaita terrasserakennelmia, joihin on koottu runsaasti täyttömaata. (Pellinen 2013: 16–17.)

Inventoinnin yhteydessä ei ollut mahdollista saada talteen kattavaa otosta eri pappilatonttien löydöistä. Ainoa Kanta-Hämeen pappila, josta on tiedossa edustava artefaktiaineisto, on Vanajan pappila, jonka nykyiset omistajat ovat taltioineet maansiirtotöiden ohessa runsaasti löytöjä. Muutamaa Kansallismuseon Rahakammioon otettua rahaa lukuun ottamatta näitä löytöjä ei ole toistaiseksi luetteloitu tai arkistoitu. Vanajan aineisto käsittää runsaan uuden ajan punasavikeramiikka-, liitupiippu-, metalliesineistön ja eläinten luiden lisäksi rahasarjan, jossa vanhimmat rahat ovat mahdollisesti keskiaikaisia brakteaatteja ja 1500-luvun kolikoita. Toistaiseksi tunnistetuista kolikoista kaksi on ruotsalaisia, yksi tanskalainen ja yksi nykyisen Saksan alueelta. Kivisavikeramiikasta yksi pala on myöhäiskeskiaikaista Siegburgin keramiikkaa, toinen uuden ajan alkupuolelle ajoittuvaa Westwaldin keramiikkaa. Rakennukseen liittyvissä löydöissä on tiilen lisäksi melko paljon ikkunalasia, josta osa on nyrhimällä muotoiltu kulmikkaaksi tai suorakaiteiseksi. Löytö, joka nykytietämyksemme mukaan kuitenkin parhaiten erottaa aineiston maaseudun talonpoikaiskylien aineistosta, on 1500-luvulle ajoittuva kirjan hela. (Löytöjä esitellään Martti Lampilan omakustanteisessa vihkosessa Vanhan pappilan pihalla, ja löytöjen tunnistamisessa ovat auttaneet muun muassa Tuukka Talvio, Georg Haggrén ja Janne Harjula.)

Lopuksi

Lammin pappilaan pätevät monet huomiot, jotka voidaan esittää yleisemminkin Suomen keskiaikaisista pappiloista. Pappilatontteja tunnetaan muiden historiallisten kylätont-

tien tapaan kahdenlaisia: edelleen asuttuja sekä uudella ajalla autioituneita. Lammin voi laskea ensin mainittuihin, vaikka pääraakennuksen paikka onkin vaihtunut useita kertoja. Lammin pappilan melko tarkkaan tunnetun rajahistorian vuoksi tonttia voinee pitää alkuperäisenä. Ehdoton enemmistö Suomesta tähän mennessä tunnettujen pappilatonttien typologisesti ajoitettavasta löytöateriaalista on peräisin uudelta ajalta kuten muuallakin maaseudulla. Keskiaikaiseen kerrostumaan kuuluu muutamaa lajia kivisavikeramiikkaa, yleensä Siegburgin tyyppiä, toisinaan myös astialasilöytöjä, rahoja, mahdollisesti kirjan heloja ja rukousnauhan helmiä. Nämäkin löydöt ajoittuvat yleensä aikaisintaan 1400-luvulle. Silloin kun tontilla ei ole säilynyt keskiaikaista rakennetta, ts. holvattua kellaria, osviittana vanhempien kulttuurikerrosten sijainnista, näiden kerrostumien paikantaminen on erittäin vaikeaa. Näin on myös Lammin tapauksessa, jossa lisäksi uudempi maankäyttö on todennäköisesti johtanut laajojen kulttuurikerrostumien tuhoutumiseen.

Keskiaikaan periytyvänä pappilatonttina Lammin biologinen asema on automaattisesti rauhoitettu muinaisjäännös. Sen laatua muinaisjäännöksenä ei ole syytä kyseenalaistaa tämänkään tutkimuksen jälkeen: jo lyhyen inventoinnin ja propektoinnin aikana selvisi, että Lammin pappilalla on tutkimuksellista potentiaalia. Arkeologisena menetelmänä hede- mällisin olisi koekuopituksen tai perinteisen kaivauksen sijaan joko konekaivun valvonta tai laajojen alueiden kuorinta koneellisesti.

Kiitokset

Tein Kanta-Hämeen pappilainventoinnin Suomen kulttuurirahaston Hämeen rahaston tuella. Kiitän avusta erityisesti myös Lam- milla oppaanani toiminutta biologisen ase- man eläkkeellä olevaa amanuenssi Ilpo Haka- laa ja Lammin paikallishistorian asiantuntijaa Kaisu Koskuetta sekä tekstissä mainittuja

ammattitovereita, jotka ovat auttaneet löytö- aineiston tunnistuksessa ja ajoituksessa.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto, Helsinki

Maanmittaushallituksen historiallinen kart- ta-arkisto, Kihlakunnankartasto

Geografisk karta öfveer Nedre Hol- lola härad uti Tavastehus län, vuo- delta 1843 (Ica. 5)

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=1875>

Pitäjänpöytäkartasto

Lammi 2134 04 Ia, 1840-luku

<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=6177998>

Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Maakirjakartat

Lammi, Hauhiala, kylänjaot.

Avander, Niklas 1706 (h37 4/7).

[http://www.nic.funet.fi/pub/sci/geo/carto/ vanhatkartat/maakirjakartat/highres/h/ h37_7_4_1.jpg](http://www.nic.funet.fi/pub/sci/geo/carto/vanhatkartat/maakirjakartat/highres/h/ h37_7_4_1.jpg)

Maanmittaushallituksen arkisto, Jyväskylä

Lammi -33, isojakokartan konsepti vuodelta 1788.

Nimiarkisto, Kotimaisten kielten keskus, Helsinki

Lammi, Herpentti. T. Salimäki 1967.

Riksarkivet, Stockholm

Lantmäteristytelsen, Kartor rörande Fin- land och Sveriges forna provinser 1623- 1805

Geographisk charta öfver Lampis annexe pastorat, belägit uti Tavastehus län oc Nedre Hollala härad, uprättad åren 1749 oc 1750 af Hans Löfwendahl, landtm. vid fin ska mättings commiss. (SE/RA/420571/02/1/0120:00001)

Turun yliopiston arkeologian oppiaineen arkisto

Pellinen, H.-M. 2013. Kanta-Hämeen keskiaikaiset pappilat. Hattulan, Hauhon, Janakkalan, Lammin, Tammelan ja Vanajan sekä Urjalan pappilatonnttien inventointi 24.7.–20.11.2012.

Kirjallisuus

Dreijer, Matts 1951. Betraktelser kring en källargrund vid Finströms kyrka. Sanct Olof. Julbok för de åländska församlingarna 1951: 24–32. Föreningen Sanct Olof, Mariehamn.

Keskitalo, J. 2003. Lammin biologisen aseman viisi vuosikymmentä. J. Keskitalo & J. Syrjämäki (toim.) Pappilamijööstä kansainvälisen tieteen työssijaksi. Lammin biologisen aseman puoli vuosisataa: 27–94. Helsingin yliopisto/ Lammin biologinen asema, Helsinki.

Koskimies, T. 1999. Ravintoa sielulle ja ruumiilla. Suomalainen pappilapuutarha 1900-luvun alkupuoliskolla. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 39.

Koskimies, T. & Knuuttila, M. 2007. Pappilan puutarhassa: kasveja ja kulttuurihistoriaa. Kustannus Oy Arkki, Helsinki.

Koskue, K. 1990. Lammin seurakunnan vaihteita. Lammin kirkko. Seurakunnan vaihteita: 66–128. Lammin seurakunta, Pieksämäki.

Koskue, K. 2000. Lammin pitäjän historia III. Vuodet 1917–1995. Lammin kunta, Jyväskylä.

Lampila, M. 2010. Vanhan pappilan pihalla. Mitä täällä oikein on tapahtunutkaan? Omakustanne, Hämeenlinna.

Lempiäinen, P. 1967. Piispan- ja rovasintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa.

Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 73. Helsinki.

Mikkola, E. 2010. Mikkelin Orijärven muinaispellot. Hirvilampi, J. (toim.) Varhainen viljely Suomessa: 20–33. Suomen maatalousmuseo Sarka, Loimaa.

Mäntylä, E. 1976. Hattulan historia. Hattulan kunta, Hämeenlinna.

Ojanen, Eero 1999. Ristin tiellä 750 vuotta. Hattulan seurakunnan historia. Hattulan seurakunta, Hämeenlinna.

Ojanen, Eeva 1973. Tammelan seurakunnan historia. Tammelan seurakunta, Forssa.

Palola, A.-P. 1996. Yleiskatsaus Suomen keskiaikaisten seurakuntien perustamisajankohdista. Faravid XVIII–XIX: 67–104.

Pänkäläinen, M. 2001. Lammin pitäjän historia II. Vuodet 1808–1917. Lammin kunta, Jyväskylä.

Seppänen, Liisa 2012. Rakentaminen ja kaupunkikuvan muutokset keskiajan Turussa. Erityistarkastelussa Åbo Akademin päärakennuksen tontin arkeologinen aineisto. Väitöskirja. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Arkeologia. Verkkojulkaisu: <http://www.doria.fi/handle/10024/86116> (Luettu 20.3.2013)

Suolahti, G. 1912. Suomen pappilat 1700-luvulla. WSOY, Porvoo.

Virmala, A. & Ruotsalainen, P. 1972. Lammin pitäjän historia I. Ruotsin vallan loppuun. Lammin kunta, Hämeenlinna.

FM Hanna-Maria Pellinen on turkulainen arkeologi.

hamapell@gmail.com